

Tussen trekbank en roerlijn: Geschiedenis van de vinkenbanen in de duinstreek

Chris van Deursen

Het beroep van vogelaar, later 'vinker' geheten, was in de lage landen een zeer oud beroep. Het moet ook een vrij algemeen bekend en uitvoerend handwerk zijn geweest. Dit blijkt uit de afbeelding in het *Breviarum Grimani* uit omstreeks 1500. De samensteller, kardinaal Domenico Grimani, illustreerde zijn liturgisch gebedenboek met handgekleurde miniaturen van het dagelijks leven uit die tijd, in de zuidelijke Nederlanden. In het vignet van oktober staat een vogelvanger afgebeeld die, in een houten paard verborgen, loert op zijn buit. De bekendheid van de vogelvangerij is ook af te meten aan verschillende woorden en gezegden die onze taal verrijken, zoals bij de lurven pakken, een lokvogel zijn, een goede slag slaan of een gat in de lucht springen. Ze zijn net zo bekend als de uitspraak over die ene vogel in de hand, die meer waard is als de tien die voorbijvliegen.

Het beroep van vogelaar werd van vader op zoon beoefend en de praktijkervaring werd zorgvuldig doorverteld en zelfs op papier gezet. Vogelaars bedienden zich van diverse materialen en technieken die destijds maatschappelijk aanvaardbaar waren, maar die nu in Nederland een storm van protest zouden ontketenen. Hoezeer het vangen was ingeburgerd staat ondubbelzinnig te lezen in het 'Placaat en Ordonnantie op de Houtvesterye en de Jagt in Holland en Westvriesland'. Daarin staat ondermeer: „Er zal niemant vermogen in de Houtvesterye van Holland of Westvriesland anders dan op zijne wooning of Buytenplaats bij hem in eigendom of als huurder gebruikt wordende of buiten dat geval na bekoome permissie van Ons of van den Lt. Houtvester te stellen eenige vlouwen, Rennen, Wargaerens of diergelijke Netten op de boete van vijf en twintig guldens.”

Naast het plaatsen van deze staande netten was ook het 'Netten te leggen op Leeuwerik, Vink, Spreeuw, Plevier of diergelijk gevogelte' buiten de eigen grond verboden. Dat was slechts toegestaan aan diegenen die 'gepermitteert als Gequalificeerden tot de Jagt en aan de Ongequalificeerden niet anders dan op hunne Wooning, Buytenplaats of Gront bij hen in eigendom'. Een periode waarin het vangen niet was toegestaan was niet aangegeven! Het is daarom opmerkelijk dat hetzelfde Placaat het vangen, kopen en verkopen van Nachtegalen en

het storen van hun nesten of uithalen van hun eieren 'absolutelyk' verbod en overtreders dreigde met hoge boetes.

Bepalen we ons tot de vangjacht met uitgelegde netten, dan ontstaat het beeld van de vinkenbaan. De vogelaar, die vanaf hier vinker wordt genoemd, beschikte meestal over een permanente vanginstallatie. Die vogel- of vinkenbaan kreeg zijn uitvoering en vorm al vrij vroeg in de geschiedenis en tot vandaag is daarin niet erg veel verandering gekomen. Met behulp van lokvogels (lokvinken) poogde de vinker overtrekkende vogels op weg naar hun winterkwartieren te bewegen te landen op een vlak rechthoekig lapje grond van 6 x 20 meter, waarop twee netten waren gelegd. Die netten konden met behulp van spandraden en stokken (lurven) worden gespannen en vanaf één punt met kracht worden dichtgeslagen. De netten, die in het begin vermoedelijk ook voor de visserij werden gebruikt, werden later gebreid en fijnmaziger gemaakt. Dit 'want' werd ooit soms zelfs van zijde gemaakt, omdat dat licht en sterk was.

Bij de vinkenbaan, die uitsluitend voor de vangst van vinken diende, werden naast de 'lopers' op de baan ook een of meer 'roervogels' gebruikt. Deze laatste waren aan een tussen twee stokken slaphangende lijn gekoppeld, die vanuit de vinkershut kon worden gespannen. Dat had tot gevolg dat de aangespannen vogels de lucht in werden geslingerd en met gespreide vleugel naar de grond moesten dalen. Dat moest de overvliegers dan de indruk geven dat beneden alles in orde was en een pauze in de reis kon worden ingelast.

De vinkershut was oorspronkelijk een eenvoudig onderkomen voor de vinkenbaas of zijn personeel. Er was net voldoende ruimte om aan de trekbank te staan of te zitten en daarbij voldoende vrij zicht op de baan en de omgeving te houden. Daarnaast was er slechts plaats voor het opbergen van netten, kooivogels en lopers en voor een met turf gestookte kachel. Dat laatste was geen overdreven luxe, want het lange wachten in de vroege morgenuren in herfst en winter was een garantie voor stijve botten. Naarmate de vinkenbaan voor de eigenaar meer als statussymbool ging dienen en de ontvangst van gasten bon ton werd, nam de afmeting van de hutten toe. In de bloeiperiode van de vinkenbaan tussen de 18^e en 19^e eeuw woonde de vinkenbaas, zeker gedurende de vinkentijd van half september tot half november, op diverse buitenplaatsen in het vinkenhuis.

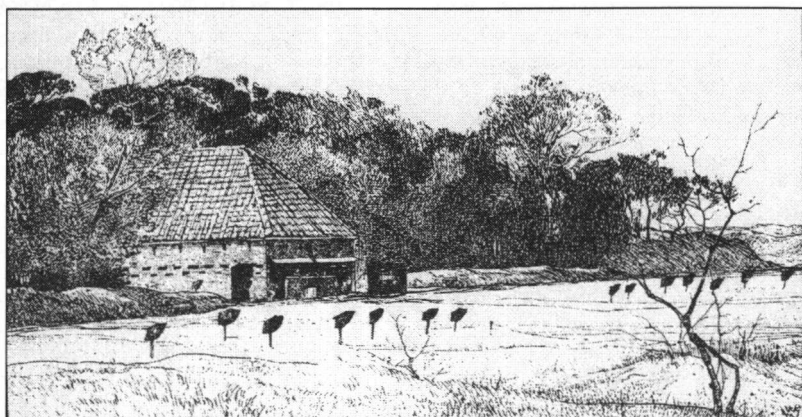

Philip Galle (1537-1612). Gravure van een vinkenbaan in bedrijf. De man op de brug draagt de vangst in bundels aan een stok.

De vinkenbaan lag met de lange zijde loodrecht op de trekrichting. Die was in het najaar overwegend zuidwest gericht waarbij vogels de kustlijn volgden. Aan een van de korte kanten van de baan (meestal de oostzijde) lag het vinkenhuis of de vinkershut. Aan de zuidelijke lange kant en aan de tegenover het vinkershuis gelegen korte kant werd een aarden wal opgeworpen van een meter of meer hoogte, om de baan in het kale landschap luwte te geven. Om overvliegende vogels tot aanvliegen te prikkelen werd op die wal dood, maar ook wel levend, hout geplaat van enkele meters hoogte.

In vinkerskringen heette die wal met geboomte 'hout', de korte zijde 'hel' en vlakbij de hut geplante hogere staken kregen de naam 'sijzenleven'. Bij dat 'sijzenleven' werden een of meer sijzen geplaatst en werd er één op een 'wipje' gezet. De vogels kregen daartoe een zachtleren 'haampje' aan, waaraan een looplijn was bevestigd, die met een pennetje in de grond werd vastgezet. Ze hadden dan 'de broek' aan, konden vliegen voor zover de lijn dat toeliet en konden naar believen op het vanuit de hut te bedienen 'wipje' worden bewogen om neer te fladderen. Deze ongekooide vogels heetten 'lopers'. De netten werden in vinkerstaal 'druip' genoemd, misschien omdat ze meestal in de drup lagen van de omringende bomen of staken. In opengeslagen toestand lagen de beide nethelften opgevouwen ter weerszijden van de baan in een soort greppel. De nethelften werden 'deur' genoemd en de lijnen waarmee de netten werden samengevouwen bij het openleggen heetten 'gordijnlijnen'.

Grotere banen hadden wel eens meer dan één druip, aan weerskanten van het vinkershuis.

Werkende vinkenbaan in de Kennemerduinen omstreeks 1900. Getekend door L.W.R. Wenkebach voor het Verkadealbum 'Herfst'.

Naast de 'druip' kende men ook het 'open' net. Waar er genoeg ruimte was, zoals op de bleekvelden langs de binnenduinen, werden de netten niet samengevouwen bij het openslaan, maar simpelweg links en rechts in zijn geheel uitgespreid. Die open netten lagen als regel veel verder van de vinkershut verwijderd en het open- en dichttrekken vereiste veel behendigheid en spierkracht. Op die banen werden lokvogels geplaatst, hetzij in kooien of 'gebroekt'. Die kooitjes werden als regel in een kuiltje op de baan gezet, omdat ze anders bij het open- en dichttrekken van de netten daaraan konden blijven hangen. In het hout rondom de baan werden soms gekooide vogels opgehangen. Dat gebeurde in het 'heinsel', een overdakte serie kooitjes met lokkers, die op de aanvliekkant van de baan werden opgesteld.

In de aanvliegroute naar de vinkenbaan stond meestal ook nog een aantal kooivogels op palen. Op banen behorend tot het 'druiptype' lag de nadruk op het vangen van Vinken, kepen en andere vinkachtige vogels als Sijs, Putter, Groenling en Kneu. De vinkensport, zoals de vangst heette, kende heel wat beoefenaren, die zonder uitzondering uit de toenmalige bovenlaag van de samenleving stamden. Eisen waren immers voldoende eigen grond en geld, want een vinkenbaan met lokvogels en een puike vinker kostte het hele jaar door geld, terwijl de rente op die investering maar uiterst gering was. Ook de Oranjes hielden zich met de vinkensport bezig. Dat bewijst nog altijd het Haagse Prinsevinkenpark, dat aan de binnenduinenrand ligt en inmiddels allang

bebouwd is. Vanuit Paleis Noordeinde was het via de Zeestraat eenvoudig en snel te bereiken. De duinstreek tussen Haarlem tot ver voorbij Leiden zag er in de 17^e en 18^e eeuw heel anders uit dan nu. De aanzienlijke bebossing langs de binnenduinstrand moest nog worden aangeplant. Afbeeldingen uit die tijd tonen een beeld van kale of hooguit bestruikte duinen. De boomloosheid maakte dat de bosschages rond de vinkenbanen als magneten op de trekkende vogels werkten. De dode of levende beplanting was voor lange afstandstrekkingen een mogelijkheid om even te rusten. Lokvogels op de baan en uitgestrooid voer deden de rest. Niet moet worden vergeten dat de meeste vogels die uit het noordoosten kwamen, de Zuiderzee rondvlogen om via Amsterdam en Haarlem de kust te bereiken. Daar werden ze min of meer gedwongen de corridor tussen de Noordzee en de grote watervlakte van het Haarlemmermeer binnen te vliegen. Gen wonder dus dat op vrijwel alle buitens vanaf Beverwijk tot Den Haag toe, gedurende korte of langere tijd een vinkenbaan lag.

Omdat het er bij de vinkensport ook om ging de buurman-vinker af te troeven met hogere vangstcijfers, werd daarvan nauwkeurig boek gehouden. Die aantallen waren niet gering. Het 'Jacht-Bedrijf' meldt bijvoorbeeld: „Daer sijnder die in een teelt of in eenen vinckentijdt die ordinaris ses weecken duijrt vijftien duijsent vinken hebben gevangen gehadt.” Wildhoef en Veen en Duin, beide in Bloemendaal gelegen, gaven tussen 1738-1772 op liefst 105.183 vinken, 1397 snippen en 29.683 lijsters te hebben gevangen. Waren eendenkooikers naar elkaar weinig mededeelzaam, vinkers gaven vaak hoog op van hun vakmanschap en hun bazen lieten zich graag bespiegelen in het vinkenboek, het dagjournaal, van de vinkenbaan.

Het bepalen van het moment waarop roerlijn, wiplijn of treklijn moesten worden bediend, was een kunst die men eerst na jaren oefening feilloos kon leren. Meer nog was het wachten op het 'toe maar', het bevel van de vinker dat er getrokken moest worden. Te vroeg trekken zorgde voor het ontsnappen en ook bij te laat trekken had men het nakijken. Het vinkenspel kende zijn eigen regels, opgenomen in reglementen. Een zo'n rijmend reglement uit 1854 zegt: 'De trekbank is gewijde grond, waarop niemand zich mag zetten. Tenzij de vinker het vraagt en ge goed weet op te letten.'

De vinkensport was rauw. Roervinken legden, door het regelmatig in de lucht geslingerd worden, vrij snel het loodje en werden door nieuwe vers gevangen exemplaren vervangen. Vogels die regelmatig in het, door dauw of regen, natte gras moesten lopen werden kletsnat en stierven aan longontsteking. Het lot van gevangen vinken (en dat van andere gevangen vogels) liet aan duidelijkheid niets te wensen over. Lokvogels werden blind gemaakt (geblindeerd). Men veronderstelde dat een niet

afgeleide vink beter zong en daardoor trekkende soortgenoten beter zou lokken.

De vinkensport leidde in de 18^e en 19^e eeuw tot een jaarlijks terugkerende koorts die de kop opstak als de eerste vinken in zicht kwamen.

Verschillende bronnen maken melding van schorsing van Kamerdebatten, studiepauzes op scholen en universiteiten, en verplaatsing van het zakenoverleg naar de vinkenbaan. Trekvogels mogen om die reden dankbaar zijn dat de golfsport die laatste functie overnam! De behandeling van zaken van landsbelang of het afsluiten van goede transacties zal in veel gevallen plaats hebben gevonden tijdens het tafelen, waarbij de eerder bemachtigde vogels werden geserveerd!

De vinkenbanen van toen zijn gelukkig verleden tijd. Er is nog een aantal restanten te zien op verschillende plaatsen in Zuid-Kennemerland. De aarden omwalling van de baan op 'Vinkenduin' bij Heemstede, het vinkenhuis van de baan van 'Zeerust' in de Amsterdamse Waterleidingduinen, de vinkerswoning Jachtduin in het Nationale Park de Kennemerduinen. De vinkenbaan op het Renbaanveld in de Amsterdamse Waterleidingduinen was een der laatste nieuwe op het Zandvoorster grondgebied. Hij was van 1896-1912 in gebruik en verhuisde integraal naar het Openluchtmuseum in Arnhem. Nog steeds zijn er werkende vinkenbanen langs de Nederlandse kust! Het oeroude ambacht kent nog steeds beoefenaren die gebruik maken van de traditionele vangwijzen en methoden, ook al zijn er eigentijdse varianten op het thema aangebracht. In Noord- en Zuid-Kennemerland zijn er drie, in Zuid-Holland hetzelfde aantal en ook in het Deltagebied is er een. Deze banen worden nog steeds geëxploiteerd om zoveel mogelijk vogels te bemachtigen en die te ringen. Enkele tienduizenden vogels worden per jaar op al die vinkenbanen gevangen en mogen vertrekken met een lichtmetalen ring met daarin een nummer en de vermelding: VT Arnhem Holland, Vogeltrekstation Arnhem Holland, dat zijn oorsprong vond in een vinkenbaan met de laatste broodvinker van Nederland aan de treklijn.

Literatuur:

- Deelder, C.L., 1951. Gegevens van de Bloemendaalse vinkenbanen. *Ardea* 39, pp 321 ev.
- Hoos, D. en W.J. van Dobben, 1938. De vinkenbaan, uitgave NJN.
- Hoos, D., 1937. De vinkenbaan, hoe het er toe ging en wat er mee in verband stond. *Ardea* 26, pp 173 ev.
- Lennep, J. van, 1861. Het leven van Cornelis van Lennep.

- Matthey, I., 2002. Vincken moeten vincken locken, Vijf eeuwen vangst van zangvogels en kwartels in Holland. Hilversum.
- Placaat en Ordonnantie op de Houtvesterye en de Jagt in Holland en Westvriesland, 1796.
- Jacht-Bedrijf, 1635.
- Tinbergen, L., 1948. Vogels onderweg.